

Recenzie

Ionuț Răduică, *Idealism și afectivitate. Fundamente filosofice ale emoțiilor și sentimentelor în modernitate*, Editura Universitaria Craiova/Editura Presa Universitară Clujeană Cluj-Napoca, 2025, 222p.

Ca și natura umană, istoria filosofiei reflectă și confruntarea ontologică, probabil inevitabilă, dintre sensibilitate și rațiune. Dacă în epocile anterioare ale societății tradiționale prevala valoarea axiomatică și rolul primordial al rațiunii în detrimentul afectivității, în epoca modernă a societății contemporane asistăm la o schimbare de paradigmă filosofică și psihologică, care evidențiază tot mai pregnant rolul predominant și decisiv al afectelor în activitățile diverse aferente civilizației umane evolute. Astăzi, apelul explicit la emoții, pasiuni sau sentimente în abordările cotidiene nu mai implică acea reticență provenită din hegemonia apriorică a rațiunii, de vreme ce conflictul milenar dintre sensibilitate și rațiune a devenit anacronic în viziunea filosofică și în explicația psihologică. Conflictul patologic dintre aceste două însușiri ontologice s-a transformat într-o relație complementară normală, ce vizează exercitarea echilibrului intelectual și emoțional atribuit omului modern. Raportul sintetic și complementar dintre sensibilitate și intelect nu mizează pe minimalizarea rolului rațiunii, ci mai curând pe accentuarea rolului pozitiv al afectelor și emoțiilor prin prisma unei gândiri critice raportate la istoria unei filosofii a sensibilității umane.

O asemenea abordare se regăsește în recenta carte a lui Ionuț Răduică, cadru didactic la catedra de Filosofie a Universității din Craiova. Intitulată sugestiv *Idealism și afectivitate. Fundamente filosofice ale emoțiilor și sentimentelor în modernitate*, cartea prezintă într-un mod sistematic fundamente filosofice ale sentimentelor și emoțiilor în modernitate, așa cum enunță și subtitlul ei. Deși se adresează în primul rând specialiștilor din domeniu, ea este accesibilă și recomandabilă și cititorului neavizat, care manifestă interes sau măcar curiozitate pentru subiectul tratat. Structurată în unsprezece capitole distincte, pentru că reunește unsprezece studii publicate în principal în reviste de specialitate, lucrarea tratează despre sensibilitate în special din perspectiva paradigmelor multiple ale idealismului filosofic modern. Excepție face anticul și nu tocmai idealistul Aristotel, dar a cărui viziune despre sentimentul fericirii reprezintă o premisă necesară și o conexiune legitimă cu viziunile celorlalți protagoniști

ai volumului, și anume: Leibniz, Kant, Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Mill, Plessner și Blumenberg.

În intenția autorului, volumul își propune să redea o istorie cât mai obiectivă a emoțiilor umane prin analiza tezelor cele mai importante a celor mai reprezentativi filosofi de orientare idealistă și nu numai. Ipoteza susținută relevă faptul că schimbarea radicală a concepției despre rolul sensibilității coincide cu afirmarea idealismului filosofic. În acest context al dinamicii filosofiei sentimentaliste și idealiste, danezul Kierkegaard este considerat un reper deosebit de important al paradigmei idealist-romantice a emoțiilor, dar care nu ar fi fost posibilă fără contribuția inovatoare a germanilor Kant sau Schopenhauer. Astfel de conexiuni ideatice formează curentul idealismului, care străbate secole, conține nume celebre, prezintă versiuni diferite și oferă soluții potențiale la probleme emoționale și intelectuale reale ale omului care simte, gândește, speră și aspiră. În general la fericire, orice ar însemna sau implica ea.

Primul capitol investighează din perspectivă aristotelică relația dintre sentimentul fericirii și conceptul polisemantic de cunoaștere, pentru a ajunge la concluzia că fericirea este asociată cu virtutea morală sau intelectuală și este identificată cu înțelepciunea ori contemplația. Concluzia este dedusă și în urma unei analize etimologice și semantice a conceptului aristotelic de fericire, care reprezintă un scop în sine pentru om. Fericirea în accepțiunea Stagiritului necesită un mecanism sufletesc și intelectual complex, care să distingă corect între fericirea autentică și una aparentă, chiar dacă conceptul este unul perceput subiectiv. Mecanismul invocat subsumează specificul afectivității și al rațiunii într-o dialectică complementară ce generează o relație de concordanță sau de cooperare reciprocă. Aristotel este desemnat ca un precursor filosofic al tematicii sensibilității, și al raportului ei implicit cu intelectul, pe care au dezvoltat-o filosofi moderni până au ajuns la ideea caracterului ideal al sentimentelor.

În al doilea capitol se abordează concepția lui Leibniz referitoare la natura și rolul afectivității prin prisma armoniei prestabilite dintre suflet și trup. Interesul lui Leibniz pentru subiectul sensibilității derivă din tiparul universalist al viziunii sale filosofice, menționează autorul. În cadrul teoriei leibniziene a armoniei prestabilite, raportată la specificul relației dintre suflet și trup, se acordă sentimentelor și emoțiilor un rol operațional destul de însemnat. Importanta funcție acordată afectivității avea dubla menire de a pregăti cadrul propice progresului moral și intelectual al indivizilor umani și de a anihila sau măcar atenua maniera predilect deterministă în

care erau interpretate emoțiile, pasiunile și sentimentele omenești. Substanțialismul radical al filosofului din Hanovra pare astfel îndreptat împotriva determinismului excesiv și permite ipoteza că sentimentele nu sunt defel coercitive față de liberul arbitru uman ca generator de acțiuni. Altfel formulată, ipoteza relevă că, deși emoțiile și sentimentele sunt corelate cu teoria predilectă a substanței, ele nu produc acțiuni fataliste sau deterministe. Nici chiar Dumnezeu, ca substanța sau monada supremă, nu dictează monadelor inferioare calea de urmat, ci le oferă posibilitatea de a decide dacă îi imită sau nu atributele divine și acțiunile perfecte. Monada umană decide în mod liber și după propriile sentimente. În interpretarea leibniziană, sentimentele stimulează intelectul să-și clarifice impresiile confuze și determină voința să aleagă în cunoștință de cauză. Afectivitatea ajută astfel cunoașterea rațională să treacă de la pasivitate la activitate sau de la stări confuze la percepții clare. Emoțiile și sentimentele sunt parte a cunoașterii raționale, ce posedă valențe științifice și repercusiuni morale.

Capitolele trei și patru sunt dedicate viziunii kantiene sintetice mai complexe. Viziunea lui Kant despre sensibilitate se intersectează cu filosofia lui distinctivă despre intelect, rațiune și morală. O primă dilemă vizează statutul unor emoții ca postulate practice care țin de sfera eticii. Se admite că sentimentele de natură empirică pot ajunge la concluzii morale eronate, așa încât se subliniază necesitatea rațiunii în demersul de a orienta emoțiile. Sinteza dintre sensibilitate și intelect leagă emoțiile empirice de principiile a priori universale și necesare, care guvernează experiența. Astfel că filosoful german demonstrează interdependența dintre sensibilitate și rațiune prin semnalarea faptului că intelectul pur ar fi lipsit de conținut fără contribuția empirică. Căci tocmai dificultatea de a sesiza efectele emoțiilor în acțiunile morale denotă necesitatea validării lor practice. Dar desemnarea sentimentelor ca postulate practice rămâne problematică în potrivirea lor dezirabilă cu legile intelectului. În acest sens, se dă exemplul sentimentului proprietății, care poate fi trăit atât în acord cu rațiunea, în spiritul legilor morale, cât și în dezacord cu aceasta, atunci când este resimțit ca sentiment al averii.

Totuși în accepțiunea kantiană, sensibilitatea este subordonată rațiunii. De vreme ce moralitatea derivă mai degrabă din rațiune și voința liberă decât din impulsuri emoționale, el susține că emoțiile naturale, precum fericirea, trebuie să se conformeze principiilor morale raționale pentru a putea fi valide. În analiza lui, fericirea este prezentată drept concretizarea strict rațională a armoniei în viața personală și socială. Deși este printre

primii care subliniază pregnant că emoțiile trebuie să servească intelectului și sferei etice practice, Kant se distinge ca un susținător condiționat al sferei emoționale prin ideea că rigorile la care sunt supuse sentimentele trebuie să fie la fel de înalte ca acelea care sunt asociate judecăților intelectului. Aceste exigențe cumulate îi oferă omului posibilitatea de a fi fericit. Dar îi pretind și demnitatea de a fi fericit. Pretenție care îl introduce pe om în sfera moralei.

Viziunea lui Schopenhauer, studiată în capitolul al cincilea, revelează diversitatea impresionantă a emoțiilor și sentimentelor pe fondul înțelegerii mai profunde a relației mai directe dintre subiectul cunoscător și propriul trup. Intuițiile legate de experiențele senzoriale ale trupului în reprezentarea spațiului și timpului constituie o etapă necesară în procesul cunoașterii, care permite funcționarea gândirii reflexive sub impulsul voinței primordiale. Dar reprezentările reflexive sunt superioare celor senzoriale, iar ele provin din natura rațională a intelectului, nu din experiența pur senzorială împărtășită cu animalele. În acest context, autorul pune problema esenței sentimentelor și emoțiilor. Ele nu fac parte practic din intelect, dar intelectul este constrâns să le folosească în obiectivările morale, estetice, artistice sau literare ale voinței. Concluzia enunță că sentimentele sunt în slujba voinței, ca esență universală a umanității. Voința are nevoie să manifeste și să transmită afectivitatea către intelect prin intermediul trupului. Deși Schopenhauer nu susține rolul pur epistemologic al sensibilității, îi atribuie un rol condiționat în relația cu conceptul său distinctiv de voință, după modelul relației kantiene dintre intelect și sensibilitate. Din acest motiv poate fi considerat și el un susținător condiționat sau moderat al sentimentelor și afectelor.

Kierkegaard vine însă cu o schimbare radicală de abordare filosofică. Datorită stilului său romantic, teoria idealistă a sensibilității pe care o concepe se înscrie într-o paradigmă existențialistă, ce implică subiecte precum viața, moartea, suferința, depresia, tristețea, plânsul, angoasa sau pasiunea. În accepțiunea sa, sentimentele au valoare în sine, dar și o manifestare paradoxală în sensul că sentimentele opuse interacționează după o dialectică de tip hegelian ca teză și antiteză ce generează o sinteză superioară. Este vorba de sentimentul ca paradox, pe care Ionuț Răduică îl tratează în capitolul al șaselea al cărții sale. Sentimentele și emoțiile, ca și gândirea, sunt doar ca niște extensii ale totalității ontologice reprezentate de individul uman. Dacă mintea este un instrument mai degrabă sintetic decât analitic în raport cu realitatea pe care o percepe, afectele intră în

contradicție unele cu altele ajungând să vizeze opusul, negația sau paradoxul celor inițiale. În timp ce unele sentimente sunt predispuse să dobândească acest caracter paradoxal, altele sunt paradoxale de la început sau prin chiar natura lor. În dialectica hegeliană pe care o preferă ca metodă filosofică, Kierkegaard înzestrează treptat sentimentele obișnuite cu opusul lor afectiv în așa fel încât fiecare dintre ele ajunge la negația lor specifică, fără a le anula însă natura concretă și valoarea intrinsecă. Chiar atunci când fericirea devine tristețe, sentimentul fericirii își păstrează natura specifică și valoarea morală, religioasă sau psihologică. În viziunea mai radicală a filosofului danez, sentimentele și emoțiile sunt entități ideale care facilitează stări sufletești sau idei idealiste.

Capitolul al șaptelea tratează problema sentimentului la Nietzsche plecând de la premisa că gândirea acestuia despre sentimente nu se blochează într-un tipar imuabil, ci arată o logică mai flexibilă decât pare la prima vedere. Autorul analizează comparativ diferitele opere nietzscheniene cu scopul de a surprinde variațiile interpretative pe care le comportă sentimentele în viziunea oscilantă a filosofului german. În *Nașterea tragediei* se subliniază contrastul sentimental dintre două mentalități estetice și două paradigme culturale reprezentate de zeitățile grecești Apollo și Dionysos. Se evidențiază antiteza dintre natura impersonală și subiectivitatea personală ca agent al sentimentelor și dintre sentiment ca fundament al acțiunii sau rezultat al ei. În *Dincolo de bine și de rău* sentimentele capătă un statut diferit pe fondul consacrării tezei lui despre voința de putere. Concepția acestui principiu controversat pleacă de la sentimentele care se află la baza intelectului și a sufletului și care generează mișcarea voinței spre acțiune. Voința de putere este în fond o stare afectivă, un sentiment de autodeterminare și de dominare asupra altuia. Omul se identifică prin sentiment cu voința și cu calitatea ei specifică ori absolută. Sentimentul libertății, de exemplu, este o condiție indispensabilă actului de cunoaștere la care aspiră voința de putere.

Oscilația interpretativă a filosofului se observă și în *Genealogia moralei* unde susține ideea că emoțiile și sentimentele nu pot avea un statut pozitiv în filosofie și știință pe considerentul imperfecțiunii subiectivității umane cu care sunt asociate. Nietzsche pare că revine aici la scepticismul față de sentimente arătat prin alte argumente în *Nașterea tragediei*, în pofida faptului că în *Dincolo de bine și de rău* face apologia sentimentelor. El este interesat să infirme sistemul de valori tradiționale și de prejudecăți comune ale omului supus paradoxului unei existențe absurde. În *Amurgul idolilor*,

Nietzsche ironizează sentimentele umane considerate normale, pe care le asociază cu incapacitatea oamenilor de a fi sinceri sau de a conștientiza sistemul defectuos de valori la care aderă din inerție. El suspectează autenticitatea sentimentelor comune ale poporului, obiectând că sentimentele publice nu sunt adecvate cunoașterii, experienței personale sau sistemelor de valori clasice de natură morală, religioasă, artistică, culturală sau filosofică. Singurele sentimente ce pot avea o contribuție creativă sunt cele suprimate sau interzise din cauza prejudecăților sociale.

Un susținător modern vehement al sentimentelor este și filosoful empirist britanic John Stuart Mill, căruia Ionuț Răduică îi dedică capitolele opt și nouă ale volumului său de eseuri și articole. În viziunea lui Mill, afectivitatea joacă un rol deosebit de mare, atât în viața individului, cât și în cea a societății. În celebrul său eseu *Despre libertate*, el îl prezintă pe omul liber ca posesor al unor sentimente și emoții diverse, pe care le întrebuințează în propriul interes, dar nu și împotriva intereselor semenilor săi. În opinia sa, sentimentele și afectele exprimă energia vitală a individului și a societății în care trăiește. Condiția necesară este ca această energie să se conformeze la principiile individualismului politic pe care l-a promovat gânditorul britanic. Individualismul politic ca și utilitarismul etic se fundamentează pe sentimentele sau emoțiile umane, pe experiența personală sau colectivă și pe gândirea critică. Cum sentimentele sunt amestecate după diferite criterii, rămâne dilema morală dacă individul sau societatea reușesc să le identifice și să le manifeste pe cele cu adevărat utile prin care să ajungă la maxima dezvoltare personală și colectivă. Adică, la principiul fericirii.

Importanța și rolul sentimentelor din perspectiva idealismului modern își găsesc o paradigmă și în idealismul matur al lui Helmuth Plessner, pe care autorul o analizează în capitolul al zecelea. Sub influența lui Edmund Husserl, Plessner își îndreaptă cercetarea către paradigma fenomenologică. Studiind fenomenologia expresiilor corporale, el se concentrează pe expresiile râsului și plânsului într-o lucrare omonimă din 1941. Plecând de la ipoteza că expresiile corporale nu sunt simple calități ale trupului, ci adevărate fenomene organizate și corelate subiectivității umane în scop epistemologic, el abordează fenomenul plânsului ca o expresie unică a interacțiunii mai tensionate dintre suflet și trup. Spre deosebire de expresiile trupesti, plânsul cel compulsiv, ce se manifestă ca o erupție necontrolată a trupului, este destul de dificil de înțeles din exterior. El se deosebește prin intensitate de emoțiile obișnuite ale trupului și poate uni

experiențele interioare și exterioare printr-o implicare personală, care permite depășirea limitelor biologice și psihologice ale naturii umane. Plânsul este descris ca o expresie intimă și cumva irațională, care comportă dubla dimensiune a transcendentului și imanentului manifestată în planul idealist și în cel concret. Interesant este faptul că omul poate mai degrabă să plângă de fericire decât să râdă că este fericit. Astfel, conchide autorul, Helmuth Plessner se distinge și el ca un apologet al afectivității umane din ipostaza de reprezentant al idealismului târziu.

De la fenomenologia lui Plessner, Ionuț Răduică trece în ultimul capitol la așa-numita metaforologie a lui Hans Blumenberg, ca teorie potențial revoluționară care recurgea la metafore pentru a explica și contextualiza ideile istorice. În opinia lui Blumenberg, metafora reprezenta un factor esențial în procesul interpretării realității, de vreme ce avea o tradiție istorică și o conotație hermeneutică. Exista supoziția că în acest demers interpretativ metaforologia ar propune o abordare mai flexibilă a cunoașterii bazată pe analiza contextului și a motivațiilor care determină apariția acestora. Autorul mărturisește că relevanța demersului lui Blumenberg în structura volumului său constă în legătura solidă dintre metafore și emoții, ce se datorează atât naturii lor ideale comune, cât și suprapunerii lor, fie și parțiale, în practică.

Cartea universitarului Ionuț Răduică se dovedește una foarte interesantă prin structură și tematica abordată, atractivă prin conținutul capitolelor eseistice și accesibilă prin stilul colocvial. Ea constituie un demers literar reușit și se recomandă singură. Cartea analizează evoluția interpretărilor filosofice asupra sentimentelor și emoțiilor prin intermediul unora dintre cei mai importanți gânditori moderni. Excepție face doar anticul Aristotel, care poate fi însă considerat un modern avant la lettre. Studiul acestor paradigme interpretative ale idealismului filosofic vizează desigur și interacțiunea inevitabilă dintre sensibilitate și rațiune. În speranța unui raport cât mai echilibrat și eficace între ele. Scopul asumat și mărturisit al autorului este ca aceste fundamente teoretice de natură filosofică ale emoțiilor și sentimentelor să faciliteze abordări noi în contextul dezirabil al unei societăți mai dinamice, mai maleabile și poate mai fericite. Adică, al uneia, dacă nu ideale, măcar idealiste! Și ca să-i acordăm autorului un binemeritat și normal ultim cuvânt, îl cităm afirmând că: „Numai prin raportul dintre rațiune și sentimente putem ajunge la o viziune mai profundă și mai cuprinzătoare asupra omului complet”.

Emanuel Florescu (Ștefan cel Mare University of Suceava, Romania)